

Iza Matusiak

Metaforyczne sposoby tworzenia nazw osobowych : na przykładzie nazwisk mieszkańców komornictwa jeziorańskiego w XVII-XVIII w."

Prace Językoznawcze 9, 113-128

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iza Matusiak
Olsztyn

Metaforyczne sposoby tworzenia nazw osobowych (na przykładzie nazwisk mieszkańców komornictwa jeziorańskiego w XVII–XVIII w.)

Metaphorical ways of creating personal names (on the example of Komornictwo Jeziorańskie inhabitants in XVII-XVIII century)

The article tries to analyse the seconds names which were derived from nicknames created by the mataphore and the metonymy. Overview of such names from the terrain of the Komornictwo Jeziorańskie shows that the second names in Polish usually have the appellatives designing animals or plants for their stems. On the other hand, German anthroponyms from this area usually use appellatives designig objects.

Słowa kluczowe: Warmia, antroponimy, metafora

Key words: Warmia, anthroponyms, mataphore

W dokumentach z dawnego komornictwa jeziorańskiego¹ zostały zachowane historyczne nazwiska mieszkańców tego terenu. Klasyfikacja antroponimów pod względem motywacji semantycznych wskazuje, że największy zbiór to nazwiska odprzezwiskowe. Stanowią one ponad 30% wszystkich wyekscerpowanych drugich określeń występujących po imieniu. Tworzono je, odwołując się do wyglądu człowieka, jego usposobienia, zawodu, miejsca zamieszkania. Ciekawą grupę prezentują nazwiska, które powstały od przezwisk derywowanych

---

¹ Komornictwo jeziorańskie było jednym z dziesięciu komornictw warmińskich, które stanowiły jednostki podziału administracyjnego do 1772 r. Komora jeziorańska leżała w południowej części Warmii i sąsiadowała z komorą barczewską, lidzbarską, dobromiejską i reszelską. Szerzej zob. S. Achremczyk: *Historia Warmii i Mazur od pradziejów do 1945 roku*. Olsztyn 1992, s. 63–64; A. Szorc: *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*. Olsztyn 1990, s. 35; A. Szyfer: *Warmiacy. Studium tożsamości*. Poznań 1996, s. 42; W. Kętrzyński: *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*. Lwów 1882.

w sposób pośredni, czyli poprzez zastosowanie metafory lub metonimii². Ich kreacja mogła się odbywać m.in. poprzez: 1) odwołanie do ustabilizowanego znaczenia apelatywu (np. lis – fałszywy), 2) odwołanie do wybranego znaczenia apelatywu (np. głodny jak wilk lub okrutny jak wilk), 3) odwołanie do nazw pospolitych, których metaforyczne znaczenie było uzależnione od indywidualnej spostrzegawczości i inwencji twórczej kreatora nazwy (np. okrągły jak cebula)³. Wyraz użyty metaforycznie lub metonimicznie w celu identyfikacji osoby nie mógł wystąpić na pozycji predykatu, ale zyskiwał znaczenie referencjalne⁴. Gdy została zerwana więź semantyczna między nazwą osobową a motywującym apelatywem, przewzasko mogło stać się dziedzicznym i niezmiennym określeniem człowieka, tj. mogło stać się nazwiskiem, najpierw w sensie zwyczajowym, a później prawnym.

Metaforycznie kreowane nazwy osobowe zostaną omówione z uwzględnieniem ich genezy językowej oraz motywacji semantycznych towarzyszących aktowi proprializacji. Analiza poprowadzona w kierunku zbadania motywacji znaczeniowych może nakreślić obraz schematów myślowych towarzyszących nominacji. Pełne odtworzenie czynników pozajęzykowych decydujących o powstaniu nazw jest dzisiaj bardzo trudne, niemniej jednak warto prześledzić podstawowe kategorie znaczeniowe, do których odwoływano się w momencie kreacji osobowych określeń identyfikacyjnych. Charakter semantyczny i ekspresywny leksyki stanowiącej podłoże derywacji wskazuje obraz wartości, na które najchętniej powoływano się w procesie nazywania osób⁵.

Komornictwo jeziorańskie było terenem wieloetnicznym. Wśród wynotowanych antroponimów znajdują się przede wszystkim jednostki nazewnicze pochodzenia polskiego i niemieckiego⁶. Badanie nazw należących do dwóch systemów językowych stwarza możliwości porównań, pozwala w dwóch kulturach wykryć schematy percepcyjne dyktujące warunki proprializacji. Wiele z przytoczonych nazwisk zawiera ślady interferencji językowych. Postać graficzno-fonetyczna nazw osobowych daje możliwość dyskusji nad rozstrzygnięciami klasyfikacyjnymi. Celem artykułu nie jest jednak rozpatrywanie zjawisk adaptacyjnych i strukturalnych, ale próba odtworzenia procesów myślowych, warunkujących kreację nazw osobowych.

---

² Cz. Kosyl: *Nazwy osobowe*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2001, s. 431–445.

³ H. Górny: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV–XIX w.)*. Rzeszów 2004, s. 60; A. Kiklewicz: *Teoria metafor pojęciowych: zagadnienia dyskusyjne*. [W:] *Język. Komunikacja. Wiedza*. Mińsk 2006, s. 228.

⁴ Por. Z. Kaleta: *Nazwisko w kulturze polskiej*. Warszawa 1998, s. 49.

⁵ Por. Z. Kaleta: *Wartości i antywartości w staropolskich odapelatywnych nazwach osób*. [W:] *Nazwy własne a kultura*. „Prace Slawistyczne” 115. Warszawa 2003, s. 21–47.

⁶ Oprócz nazwisk pochodzenia polskiego i niemieckiego na terenie komornictwa jeziorańskiego można wskazać antroponimy pochodzenia staropruskiego, które uległy polonizacji lub germanizacji fonetycznej i morfologicznej.

1. Nazwiska pochodzenia polskiego

Nazwiska tego typu, utworzone od przezwisk kreowanych metaforycznie lub metonimicznie, stanowią grupę bardziej liczną (77 jednostek) niż nazwiska od przezwisk kreowanych w sposób bezpośredni (35 jednostek). Takie proporcje mogą wskazywać na to, że podczas nazywania osób, czyli w pewnego rodzaju procesie twórczym, ludzkiemu myśleniu bliższe były ujęcia metaforyczne niż dosłowne. Przegląd analizowanych nazw pozwala je zamieścić w trzech nadrzędnych klasach wyodrębnionych ze względu na znaczenie motywujących je apelatywów: 1) nazwiska utworzone od rzeczowników żywotnych, 2) nazwiska utworzone od nazw roślin, 3) nazwiska utworzone od nazw przedmiotów, pojęć abstrakcyjnych.

1.1. Wyekscerpowano 39 nazwisk, dla których można wskazać opozycyjne odpowiedniki w planie apelatywów oznaczających konkrety żywotne. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, dlaczego niektóre zwierzęta często obierano za podstawy kreacji, a inne pojawiają się sporadycznie⁷. Odpowiedź na to zagadnienie podsuwają wyniki badań językoznawstwa kognitywnego, według którego wszelkie zachowania językowe człowieka są uzależnione od jego doświadczeń w kontakcie ze światem⁸. „Z kognitywnego punktu widzenia funkcjonalna wartość metafory polega na tym, że za pomocą »implikacji asocjatywnych« jednego modelu poznawczego konstruuje się model nowego obiektu (grupy obiektów). Rosyjski pisarz i eseista A. Genis [...] trafnie określa metaforę jako swego rodzaju użytkowanie surowców wtórnych. Twierdzenie o tym, że wszystkie operacje naszego doświadczenia są interaktywne [...], zajmuje centralne miejsce w kognitywnej teorii metafory”⁹.

Obserwacja podstaw apelatywnych przeniesionych do planu nazw osobowych wskazuje, że najczęściej wybierano te nazwy zwierząt, które człowiek mógł spotkać w swoim najbliższym otoczeniu. Wiele z nich ma wyraźne konotacje semantyczne utrwalone w warstwie frazeologicznej i paremiologicznej języka, ułatwiające dotarcie do mechanizmu powstawania metafory, sposobu kojarzenia cech człowieka z cechami zwierzęcia. Zdarzają się jednak również takie nazwy zwierząt, którym trudno przypisać jednoznacznie cechy typowe. Rekonstruowanie sposobów konceptualizacji utrudnia polisemia i homonimia wyrazów pospolitych, nierzadko jedno zwierzę jest kojarzone z wieloma cechami, należy

⁷ Por. A. Cieślukowa: *Sposoby przenoszenia apelatywów do kategorii nazw osobowych*. [W:] *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna 3–5 września 1985, Księga referatów*. Red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 85.

⁸ R. Tokarski: *Słownictwo jako interpretacja świata*. [W:] *Współczesny język polski...*, s. 341–369.

⁹ A. Kiklewicz: *Teoria metafor pojęciowych...*, s. 228.

zatem rozważać różne możliwości zestawienia cech człowieka z cechami zwierzęcia. Ponadto nominacji towarzyszyły albo odwołania do znaczeń centralnych apelatywów, albo też do ich znaczeń peryferyjnych. Dla przywołanych niżej nazwisk próbuje się ustalić motywację poprzez dotarcie do cech zwierząt, ich symboliki i stereotypów mających szczególne znaczenie w wielowiekowej tradycji mówienia o sprawach ludzkich pod maską zwierząt¹⁰. Wiele z przywołanych w tej klasie nazw osobowych mogło powstać zarówno ze względu na cechy psychiczne człowieka, jak też jego właściwości fizyczne, por.: *Baran*. Należy podkreślić, że metafory zwierzęce zazwyczaj wyrażały pejoratywne sądy na temat identyfikowanego człowieka, co powodowało ekspresywne nacechowanie motywowanych przez nie nazw odapelatywnych¹¹. „Deprecjonujące wartościowanie zwierząt, a tym samym słownictwa zwierzęcego [...] można rozpatrywać w kontekście aksjologicznej opozycji zwierzę »istota gorsza« – człowiek »istota lepsza« lub na płaszczyźnie relacji *swoi – obcy*»¹². Wśród nazwisk motywowanych rzeczownikami żywotnymi można dokonać bardziej szczegółowego podziału. Wyróżnia się następujące klasy: 1) nazwiska motywowane nazwami ssaków, 2) nazwiska motywowane nazwami ptaków, 3) nazwiska motywowane nazwami owadów, 3) nazwiska motywowane nazwami ryb.

1.1.1. Nazwiska równobrzmiące z nazwami ssaków utworzyły zbiór składający się z następujących jednostek: *Baran*: Matheus *Baran* 1711, J. 3, s. 3 (: *baran* 'uparty, głupi' – człowiek 'nieinteligentny, bierny, ograniczony, niesamodzielny' SJP I, s. 123; lub też 'człowiek, który ma bujną czuprynę, podobną do wełny baraniej'); *Kott*: Susanna Laurenty *Kott* 1750, R. 3, s. 7 (: *kot* 'zwierzę fałszywe, niewierne, podejrzliwe, ostrożne, chodzące własnymi drogami, ale też miłe'); *Koziołek*: Catharina *Koziołek* 1749, J. 3, s. 9 (: *koziółek*, por. fraz. *fikać, wywracać koziołki* – w odniesieniu do człowieka wyraz mógł oznaczać kogoś zwinnego, gibkiego lubiącego wywracać koziołki, kogoś niefrasobliwego, nierozważnego'; por. też *koziół* 'zwierzę uparte, z charakterystyczną bródką'); *Krolik*: Jacobus *Krolik* 1735, R. 5, s. 31 (: *królik* 'zwierzę udomowione o brunatnoszarym ubarwieniu, ma wystające duże siekacze SJP I, s. 1055); *Lis*: Jacobum *Lis* 1680, A.15, s. 4 (: *lis* 'rude zwierzę, kojarzone z chytrą, przebiegłością, podstępnością'¹³); *Łoś*: *Josephus Łoś* 1765, R. 2, s. 88 (: *łoś* 'zwierzę silne, barczyste, duże'); *Piekut*: Casparus *Piekut* 1671, Fr. 2, R IX; *Rogala*: Joannes *Rogalla* 1655, J. 226, s. 7 (: *rogala* 'rogate zwierzę' Cieśl, s. 107); *Wiewióra*:

¹⁰ J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe*. [W:] *Współczesny język polski...*, s. 384.

¹¹ A. Cieślakowa: *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych*. „Polonica” XVI, 1994, s. 193–199.

¹² Por. H. Gómy: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej...*, s. 62.

¹³ Często w pojęciu ludowym rudy kolor włosów kojarzy się automatycznie z fałszywością, podstępnością człowieka.

Mathias *Wiewiura* 1739, R. 4, s. 11 (: *wiewóra* ‘rude zwierzę gromadzące zapasy na zimę’); Wilk: Petrus *Wilk* Tabernator 1771, J. 24, s. 116 (: *wilk* ‘zwierzę drapieżne, wściekle’ SK, s. 467; fraz. *wilkiem komuś z oczu patrzy, człowiek człowiekowi wilkiem, wilcza przyjaźń*); Żuraw: Michael *Żuraw* 1734, R. 4, s. 3; Zajączek: Ursula *Zajączkowa* Vidua 1764, R. 2, s. 86 (: *zajączek*, por. *zając* ‘płochliwy, lekkomyślny, czujny’ SF II s. 616).

1.1.2. Nieco mniej liczną klasę utworzyły nazwiska równobrzmiące z nazwami ptaków. Podane niżej przykłady wskazują, że często za podstawę kreacji służyły te, które charakteryzują się barwnym upierzeniem, cechuje je zwinny sposób poruszania, wyróżniają się wielkością i mogły być łatwo zaobserwowane przez człowieka. Wynotowano następujące nazwiska odsyłające swą genezą do nazw ptaków: Czajka: Martinus *Cajka* 1748, B. 3, s. 107 (: *czajka* ‘ptak rozkrzyczany’ SJP, s. 326); Czapla: Martino *Czapla* 1715, A.15, s. 262 (: *czapla* ‘ptak o długich nogach, umie łowić ryby w wodzie; ptak ostrożny, chodzący powoli’ – przysł. *ostrożny jak czapla*; ptak opiekuńczy, dobry rodzic – wypluwa rybki dla swego potomstwa z niezwykłą celnością, przelatując nawet kilkanaście metrów nad gniazdem); Gąska: Jacobi *Gąska* 1734, B. 3, s. 42 (: *gąska* ‘mała gęś’ – lekceważąco o kobiecie naiwnej, ograniczonej umysłowo SJP I, s. 639); Grzywacz: Michael *Grziwacz* 1608, J. 273, s. 30 (: *grzywacz* ‘dziki gołąb o brązowym upierzeniu z dwoma białymi plamami na szyi’ SJP I, s. 711); Jaskółka: Michaelis *Jaskółka* 1750, R. 4, s. 33 (: *jaskółka* ‘ptak sprytny, śmigły, zwinny, pracowity, zwiastun deszczu, wiosny, symbol odrodzenia’ SJP I, s. 825; SK, s. 115–117); Kania: *Andreas* Kania 1690, A.15, s. 163 (: *kania* ‘ptak drapieżny z rodziny sokołów; ptak niecierpliwy, bystry’, por. fraz. *wyglądać, czekać jak kania dżdżu*; SJP I, s. 870); Kraska: Anna Simonis *Kraska* 1745, R. 4, s. 22 (: *kraska* ‘ptak o kolorowym upierzeniu’); *Krogul* (: *krogul* ‘drapieżny ptak’); Kruczek: Petrus *Kruczek* Inquilineus 1752, R. 2, s. 53 (: *kruczek* ‘młody kruk’, por. *kruk*); Kurek: Anna Symonis *Kurek* Uxor 1737, R. 2, s. 7 (: *kurek*¹⁴ ‘kogut, kurczak’ – w odniesieniu do człowieka ‘ktoś chwiejny, często zmieniający zdanie, też ktoś czupurny, zaczepny, zawadiaka, kobieciarz’ SJP I, s. 948, 1088); Orlik: Joseph *Orlik* 1769, J. 3, s. 17 (: *orlik* ‘młody orzeł’, por. też *orzeł* ‘ptak drapieżny, odważny, silny, bohaterski’); Pliszka: *Albert Pliszka* 1770, J. 24, s. 115 (: *pliszka* ‘ptak wyróżniający się smukłym ciałem i bardzo ruchliwym ogonkiem długości całego ciała’); Popek: Valent. *Popek* 1745, Rd 5, s. 2 (: *popek* ‘ptak o barwnym upierzeniu’); Ptaszek: Anna *Ptaszkowa* 1762, R. 5, s. 45 (: *ptaszek* por. fraz. *ranny ptaszek, je jak ptaszek*; o człowieku: ‘ktoś

¹⁴ Na podstawie definicji zawartych w słownikach języka polskiego wyrazy: *kurek*, *kogut*, *kur*, *piekut* można traktować jako synonimy, toteż w analizie nazwiska *Kurek* podaję znaczenia i asocjacje związane z tymi trzema leksemami.

o ujemnych cechach charakteru, nicpoń, gagatek’); Sikora: *Sikora* 1760, A.17, s. 310 (: *sikora* ‘ptak o barwnym upierzeniu’); Sowa: Petrus Martini *Sowa pastoris filius* 1737, R 2, s. 11 (: *sowa* ‘ptak prowadzący nocny tryb życia, symbol mądrości, smutku, samotności’; przysł. *Sowa na dachu kwili, komuś umrzeć po chwili*’ SM, s. 1090); Żuraw: Michael *Żuraw* 1734, R. 4, s. 3 (: *żuraw* ‘duży ptak o smukłej budowie ciała, długich nogach, popielatocznym upierzeniu’).

1.1.3. Na terenie dawnego komornictwa jeziorańskiego nieliczną klasę utworzyły nazwiska równe nazwom owadów: Bąk: Marianna *Bąk* 1766, J. 3, s. 16 (: *bąk* ‘owad wydający w locie charakterystyczne buczenie’, fraz. *zbijać bąki* ‘próżnować’; *opić się czegoś jak bąk* SJP I, s. 133); Pluskwa: Joannes *Pluskwa viduus* 1734, R. 4, s. 3 (: *pluskwa* ‘pasożyt człowieka żywiący się jego krwią’ SJP II, s. 693); Szerszeń: Valentemu *Siersienowi* w Biessowie 1760, A. 17, s. 321 (: *szerszeń* ‘ma jad niebezpieczny dla ludzi, może użądlić’).

1.1.4. Tylko dwie nazwy ryb posłużyły za podstawę kreacji nazw osobowych: Karaś: Franciscus *Karas* 1755, B. 3, s. 138 (: *karas* ‘ryba z rodziny karpiovatych’); Piskosz: *Joann* Piskosz 1726, B. 3, s. 1 (: *piskorz* ‘gatunek ryby’; w odniesieniu do człowieka: ‘ktoś zręcznie się wymigujący, sprytny’).

Nazwiska równe nazwom zwierząt, ptaków i ryb analizowane pod względem ich znaczenia, asocjacji i cech typowych utrwalonych w warstwie frazeologicznej języka ujawniają, że często do kategorii nazw osobowych przechodziły te apelatywy, które sygnalizowały treści negatywne, określały wewnętrzne cechy człowieka przez pryzmat jego wad. Analizowane nazwy osobowe odsyłają do następujących cech psychicznych:

a) drapieżność, okrucieństwo, agresja: *Wilk, Szerszeń, Kruk*;
 b) chytrość, przebiegłość, podstępność: *Lis, Piskorz, Pluskwa, Wiewióra, Ptaszek, Kot*;

c) lekkomyślność, naiwność: *Koziołek, Zajączek*;

Wydaje się, że rzadziej metafora służyła podkreśleniu cech pozytywnych, por.:

a) waleczność, odwaga: *Kania, Krogul, Orlik*;

b) pracowitość: *Jaskulka*;

c) opiekuńczość: *Czapla*;

d) mądrość, ale też nocny tryb życia: *Sowa*

Nazwy zwierząt, ptaków mogły także wyrażać w chwili kreacji nazw cechy zewnętrznych człowieka, np.:

a) sposób poruszania się, zwinność, charakterystyczny sposób mówienia: *Czajka, Popek, Kraska, Sikora, Pliszka*;

b) długie nogi: *Czapla* lub *Żuraw*;

c) ociężałość, masywność ciała: *Łoś*;

d) charakterystyczne (wystające?) zęby: *Królik*

Podane wyżej nazwy osobowe wskazują, że człowiek, dokonując nominacji, wartościował, poruszając się między opozycyjnymi biegunami pojęciowymi typu:

mały – duży: *Łoś – Zajączek*;

głupi – mądry: *Baran – Sowa*

odważny/drapieżny/agresywny – tchórzliwy: *Kania, Orlik, Wilk, Krogul – Zajączek, Koziołek*

sprytny/chciwy – naiwny/głupi/lekkomyślny: *Lis, Liszka, Piskorz, Pluskwa, Wiewióra – Koziołek, Zajączek*.

1.2. Rzadziej niż nazwy zwierząt do planu antropimów przechodziły nazwy roślin, ich części i owoców. Stosunkowo niską frekwencją tego typu apelatywów w kreacji antropimicznej można tłumaczyć tym, że rośliny w naszej kulturze mają mniej rozbudowaną symbolikę niż zwierzęta, z czym wiąże się ich mniejsze nacechowanie ekspresywne. Proprializacji towarzyszyła również metafora lub metonimia. Zapewne także realizowano schemat myślenia polegający na porównaniu cech człowieka z elementami semantycznymi istniejącymi w warstwie konotacyjnej nazw roślin. Za pomocą metafory możliwe było wyrażenie cech wzrostu, kształty ciała, koloru włosów, np. człowiek mógł być nazwany *Brzoza* z powodu wysokiego wzrostu, człowiek o zaokrąglonym kształcie ciała, ktoś otyły lub ktoś o okrągłej twarzy, mógł być nazwany *Cebulą*. „W wyniku derywacji semantyczno-syntaktycznej cechy obiektu podlegające nominacji wyrażonej w metaforze zostały przeniesione do płaszczyzny antropimicznej”¹⁵.

Z terenu komornictwa jeziorańskiego wynotowano następujące nazwiska motywowane nazwami roślin: Brzoza: Anna p. d. Pauli *Brzoza* 1734, R. 4, s. 3 (: *brzoza* ‘wysmukła, wysoka’, ‘delikatna, smutna, niewinna’ SK s. 29, może w odniesieniu do ‘kogoś smukłego, wysokiego’); Grabek: Joannes *Grabiek* 1656, J. 226, s. 7 (: *grabek* ‘młody grab’); Jabłonka: *Jacobus* Jabłonka 1756, R. 3, s. 37 (: *jabłonka* ‘drzewo owocowe’, por. *młoda owocująca jabłonka* SJP I, s. 815); Kalina: *Joannes Kalina* 1739, R. 4, s. 11 (: *kalina* ‘roślina o czerwonych soczystych owocach’); *Kostrzewa* (: *kostrzewa* ‘roślina trawiasta’); Lipka: *Laurantius* Lipka 1745, B. 3, s. 93 (: *lipka* ‘młoda lipa’, por. też lipa ‘drzewo o sercowatych liściach, pachnących i miododajnych kwiatach’ SJP II, s. 39); Olszynka: *Elisabeth* Olszynka in Bössau 1739, J. 3, s. 8 (: *olszynka* ‘młody laszek lub zarośla olszowe’ SJP II, s. 515); Sosna: Balthazar *Sosna* ex Dobrag 1677, R. 1, s. 1 (: *sosna* ‘wytrzymałość, samotność, wierność, płodność, smutek’ SK, s. 398); Szafran: Adalbertus *Szafran* 1752, R. 2, s. 51 (: *szafran* ‘roślina o żółtych kwiatach’, może w odniesieniu do ‘kogoś o jasnych włosach’); Tybula: *Jacobus Bartholomeus Tybula* 1750, R. 3, s. 8 (: *cebula*, gw. *cybula* ‘roślina

¹⁵ H. Górný: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej...*, s. 70.

o okrągłym kształcie’, por. *cebulasty nos, cebulasty kształt* SJP I, s. 232); Zielonka: Simon *Zielonka* 1771, J. 3, s. 18 (: *zielonka* ‘rośliny pastewne, świeżo skoszone’, ‘przezwisko odnoszone do osoby młodej, niedoświadczonej’ Linde VI, s. 1056).

Wśród wymienionych wyżej nazwisk znajduje się kilka jednostek motywowanych nazwami drzew. Mogły one powstać poprzez skojarzenie cech wyglądu lub charakteru człowieka lub utworzenie nazwy mogło być warunkowane konsytuacyjnie (np. ktoś jest wysoki jak brzoza, ale np. ktoś został nazwany *Jabłonką*, bo spadła na niego gałąź jabłunki). Najbardziej przekonująca jednak wydaje się interpretacja, że nazwami drzew nazywano osoby ze względu na miejsce zamieszkania, ponieważ drzewa często dawniej stanowiły punkt orientacyjny w przestrzeni. *Sosną* mógł być nazwany człowiek mieszkający w pobliżu sosny lub w lesie sosnowym lub ten, u którego na podwórku rosła sosna. Taki schemat myślenia mógł być zastosowany również w kreacji nazw osobowych: *Olszynka, Brzoza, Jabłonka, Lipka*.

1.3. Nieliczny zbiór utworzyły nazwiska motywowane nazwami części roślin i ich owoców: Pakuła: Andreas *Pakuła* 1740, R. 4, s. 14 (: *pakuła* ‘splątane włókna lnu lub konopi’ Rymut 2, s. 200 może w odniesieniu do ‘kogoś o poplątanych jasnych włosach’); Skorupa: Michael *Skorupa* 1726, B. 3, s. 1 (: *skorupa* ‘zdrewniała część rośliny’ może w odniesieniu do ‘kogoś twardego, niezłomnego, zamkniętego w sobie’); Szyszka: Mathia *Szyska* 1739, R. 4, s. 11 (: *szyszka* – może ‘ktoś o budowie ciała przypominającej kształt szyszki’); Ziarno: Florianus *Ziarno* 1760, R. 4, s. 50 (: *ziarno* ‘nasienie roślin’, ale też ‘drobinka, okruch, ziarno piasku’, może w odniesieniu do ‘kogoś małego niepozornego’).

1.4. Na terenie komornictwa jeziorańskiego funkcjonowały nieliczne stonkowo nazwiska równe pod względem formalnym nazwom przedmiotów, części ciała, pojęć. Apelatywy przechodzące do kategorii określeń człowieka, by pełnić swą funkcję identyfikującą, musiały również w jakiś sposób charakteryzować człowieka: mogły wskazywać na jego upodobania, kształt ciała, charakterystyczne cechy wyglądu, przedmioty związane z wykonywanym przez niego zajęciem. Można także przypuszczać, że nominacja niekiedy związana była z określoną sytuacją. Mimo tego, że nazwiska zamieszczone w tej grupie stanowią dość skromny zbiór, to można wśród nich wyznaczyć kilka klas semantycznych, natomiast trudno dociekać związku między desygnatem nazywanym przez apelatyw a cechami identyfikowanego człowieka.

Wydzielono następujące klasy nazwisk:

1.4.1. nazwiska od nazw wytworów rąk ludzkich: Piwko: Petrus *Piwko* Colonus 1765, R. 3, s. 101 (: *piwko*); Szyp: Mathia *Szyp* 1742, R. 2, s. 17 (: stp.

szyp ‘strzała’ SEM 1, s. 310, por. fraz. *szybki jak strzała*); Duk(k)at: Anna Gregory *Dukat* filia 1750, R. 3, s. 8 (: *dukat* ‘złota moneta’ Rymut 1, s. 157); Kwaterka: Catharina *Kwarterkin* 1755, A.17, s. 35 (: *kwaterka* Rymut 1, s. 53); Begel: Thomas Begel 1741, R 2, s. 19 (: *begiel* ‘obwarzanek’); Kulesza: Frantz *Kulessa* 1766, A.17, s. 545 (: *kulesza* ‘mamałyga, potrwa mączna’ Cieśl s. 69); Karkoszka: *Jacobo* Karkoszka 1659, J. 226, s. 10 (: *karkoszka* ‘łuczywo, drzazga smolna’ SEM 1, s. 102); Dera: Jan Dera 1683, A. 15, s. 50 (: *dera* ‘grube okrycie’ Rymut 1, s. 132); Kli(h)n: Peter *Klihn* 1759, A.17, s. 331 (: *klin* Breza 2, s. 202–203); Pieczonka: *Jacobus Pieczonka* Colonus 1742, R. 2, s. 20 (: *pieczonka* ‘wytwór pieczenia’ Rymut 2, s. 230).

1.4.2. od nazw części ciała: Flak: Justina *Flak* ex Klakendorf 1771, J. 3, s. 17 (: *flak*); Żyła: *Jacobus Żyła* Opilio 1752, R. 3, s. 19 (: *żyła*); Organ: Gregorius *Organ* Inquilius 1738, R 2, s. 13 (: *organ*).

1.4.3. od nazw oznaczających porę dnia, dzień tygodnia: Wieczorek: Petrus *Wiecorek* 1704, J. 4, s. 275 (: *wieczorek*); Piątek: *Petrus* Piątek 1761, R. 3, s. 60 (: *piątek*).

1.4.4. od pojęć abstrakcyjnych: Strach: *Matt.* Strach 1726, B. 3, s. 1.

1.4.5. od apelatywów wskazujących na zajęcie: Robotka: Stanislaw *Robotka* in Bessau 1610, J. 4, s. 51 (: *robótka*); Chłosta: *Jacobus Chłosta* 1745, A.16, s. 40 (: *chłosta* ‘bicie, ten, co wymierza chłostę’).

1.5. Do grupy nazwisk utworzonych poprzez zastosowanie metafory zalicza się również nazwiska: Diabełek: *Diabelek* ex Dobrag 1677, R. 1, s. 1 (: *diabełek* ‘z sympatią o osobie niesfornej, zawadiace’) i Kroll: Antonius *Kroll* Colonus ex Ramsau 1744, R. 4, s. 18 (: *król* ‘człowiek reprezentujący najwyższą władzę w państwie’ – w odniesieniu do człowieka wyraz *mógł* oznaczać ‘kogoś pysznego, zarozumiałego, uzurpującego sobie do czegoś władzę’ Breza 2, s. 107; Breza 1, s. 83). Mimo tego, że motywujące je apelatywy wywołują jasne skojarzenia z osobą, to nie mogły one wystąpić na pozycji predykatu, ponieważ tylko w pośredni sposób charakteryzowały człowieka: *ktoś jest jak diabełek, ktoś jest jak król*.

2. Nazwiska pochodzenia niemieckiego

Do tej grupy włączono nazwiska derywowane semantycznie od nazw pospolitych na zasadzie metafory i metonimii. Stanowią nieco mniejszy zbiór niż tworzone tym samym sposobem nazwiska polskie. Wynotowano 66 nazw niemieckich utworzonych od nazw zwierząt, roślin, przedmiotów i pojęć abstrakcyjnych. Tak

jak w wypadku nazwisk polskich, ze względu na polisemię przezwisk trudno dokonać jednoznacznej interpretacji i klasyfikacji, por. n. os. Fun(c)k: Jacob *Funck* 1760, A.17, s. 278 (: n. os. *Funk* ‘człowiek mały, pełen życia, ruchliwy, łatwo zapalający się gniewem człowiek’, ale też ‘przezwisko nadawane kowalom’ < śrwniem. *vunke* ‘iskra’ Brech I, s. 519; Gott, s. 194; SEM 5, s. 60).

2.1. Z terenu komornictwa jeziorańskiego wynotowano 15 nazwisk pochodzenia niemieckiego derywowanych semantycznie od nazw ssaków i ptaków. Tego rodzaju nazwy osobowe tworzono najczęściej, podobnie jak w antroponomii polskiej, w celu wyrażenia cech wewnętrznych lub zewnętrznych nazywanych indywiduów.

2.1.1. Nazwami zwierząt motywowano następujące antroponimy: Bahr: *Barbara Bahr ex Seeburg* 1735, J. 3, s. 7 (: śrwniem. *bar* ‘niedźwiedź’ > *Bahr* ‘ktoś silny, dzielny’, ale też ‘syn, kawaler, zalotnik’ Kohl, s. 99, por. Bahlow, s. 44, Gott, s. 100); Fox: *Magdalena Fox* 1767, J. 4, s. 16 (: der *Fuchs* ‘lis’ > *Fox* ‘rudzielec’, też ‘człowiek przebiegły, znajdujący wyjście z każdej sytuacji’ Brech I, s. 516); Kranch: *Michael Kranch* 1747, A.16, s. 64, Krannich: *Mathias* (: śrwniem. *kranch* ‘żuraw’ > *Kranich* ‘osoba o długich nogach, dumnie krocząca’ Kohl, s. 393; Lex, s. 114; Brech II, s. 105); Wolf: *Wulf* 1762, A. 17, s. 388 (: śrwniem. *wolf* ‘wilk’ > *Wulf* ‘osoba niebezpieczna, wściekła, zapalczywa, okrutna’ Bahlow, s. 569).

2.1.2. Nieco większy zbiór stanowią nazwiska utworzone od nazw ptaków, np.: Berkhan: *Anna Berkhan* 1761, J. 3, s. 13 (: niem. der *Birkhahn* ‘cietrzew’ Breza 2, s. 47, możliwe, że przezwisko nadane myśliwemu Kohl, s. 135); Fogel: *Joannes Fogel* 1736, B. 3, s. 53 (: śrwniem. *vogel* ‘ptak’ > *Vogel* ‘człowiek tryskający optymizmem, dowcipem’ Kohl, s. 684); Kuck: *Andreas Kuck* Sutor Seeburg. 1751, J. 4, s. 425 (: śrdlnniem. *kuken* ‘kurczątko’ > *Kuck* ‘ktoś młody, niedoświadczony’ Kohl, s. 401); Stahr: *Anna Stahrin* 1764, A.17, s. 463 (: śrwniem. *star* ‘szpak’ > *Stahr* ‘ktoś, radosny, roześmiany, zwiny, chyży’ lub ‘ten, kto łapie szpaki’ Gott, s. 471; Kohl, s. 634); Straus: *Antony Straus* 1757, A.17, s. 169 (: śrwniem. *stū?* ‘ptak struś’ lub *strūz* ‘sprzeczką, zatarg’ > *Strauss* ‘przezwisko nadawane osobom zaczepnym, czupurnym’ Kohl, s. 648); Sperling: *Joannes Sperling* 1756, R. 3, s. 34 (: śrwniem. *sperlinc* ‘wróbel’ > *Sperling* ‘osoba niska, mizerna, ruchliwa’ Brech II, s. 637; SEM 5, s. 246); Taube: *Elisabeth Taube* 1719, J. 3, s. 5 (: śrwniem. *tūbe* ‘gołąb’ > *Taub(e)* ‘ktoś o łagodnym usposobieniu lub hodowca gołębi’ Bahlow, s. 511; Kohl, s. 656).

2.2. Wśród antroponimów niemieckich notowanych na omawianym terenie wystąpiły także nazwiska odsyłające swą genezą do nazw roślin. Mogły one

powstawać jako przezwiska metonimiczne wskazujące na zawód wykonywany przez obiekt nominacji. Wynotowano następujące nazwiska motywowane nazwami roślin, np: Bihr: *Joannes Bihr* 1680, A.15, s. 11 (: śrwniem. *bir, bire* ‘gruszka’ SEM 5, s. 19; Bahlow, s. 68); Blum: Lorenz *Blum* 1755, A.17, s. 23 (: śrwniem. *bluome* ‘kwiat’ > *Blume* ‘osoba nosząca kwiaty przy ubraniu’, ‘lubiąca kwiaty’, ‘ogrodnik’ Bahlow, s. 65); Bohn: Greger *Bohn* 1698, A.15, s. 195 (: *Bohne* ‘fasola’ > *Bohne* ‘ktoś uprawiający fasolę’ Brech II, s. 39; Gott s. 287); Dost: *Joannes p.d. Pauli Dostt* 1754, R. 3, s. 28 (: śrwniem. *doste, toste* ‘dziki majeranek, tymianek, macierzanka’ > *Dost* ‘zbieracz ziół’ Kohl, s. 196); Eichel: Barth *Eichel* 1726, B. 3, s. 2 (: śrwniem. *eichel* ‘żołądz’ Bahlow, s. 113; Brech I, s. 386); *Ho(o)pp* (: śrdlnniem. *hoppe* ‘chmiel’ > *Hopp(e)* ‘osoba uprawiająca lub sprzedająca chmiel’ Brech I, s. 639); Hol(t)z: Jacob *Holtz* 1694, A.15, s. 157 (: dlłniem. *holt, holl* ‘las’ > n. os. *Hol(t)z* SEM 5, s. 107); Kinast: *Antonius Kinast* 1764, R. 3, s. 84 (: śrwniem. *kienast* ‘konar sosny’ > *Kienast* ‘przezwisko nadawane potomkowi’ Brech II, s. 39; Gott, s. 287); Lindenblat(t): Gregorio *Lindenblat* 1750, A.16, s. 178 (: *Lindenblatt* ‘liść lipowy’ Brech II, s. 192).

2.3. Duży zbiór utworzyły nazwiska pochodzenia niemieckiego tworzone od nazw przedmiotów. Na terenie komornictwa jeziorańskiego utworzyły one klasę bardziej liczną niż antroponimy polskie motywowane rzeczownikami nieżywotnymi. Wymienione niżej nazwy osobowe, tak jak nawy przywołane wyżej, mogły powstawać w celu wyrażenia cech wyglądu, usposobienia człowieka lub też w celu identyfikacji poprzez wykonywany przez niego zawód, por.: Boltz: *Michael Boltz* 1766, J. 24, s. 111 (: śrwniem. *bolz, bolze* ‘trziepień, sworzeń, strzała’ > *Boltz* ‘ktoś wysoki, szczupły’ Bahlow, s. 68; Kohl, s. 142); Cin(c)k: Melchior *Cinck* 1758, B. 3, s. 153 (: śrwniem. *zinke* ‘ostrzy koniec, szpic, wierzchołek góry lub skały’ > *Zinke* ‘przezwisko nadawane osobie z długim nosem’ Kohl, s. 855); Flanc: *Josephus Martini Flanc* 1754, R. 3, s. 27 (: śrwniem. *vlangs* ‘gęba, pysk’ > *Flantz, Flanse* ‘prawdopodobnie przezwisko nadane komuś brzydkiemu’ Kohl, s. 243); Jux: *Michael Jux* 1751, A.16, s.174 (: *Jux* ‘żart, drwina’ > *Jux* ‘ktoś skłonny do żartów’ Kluge, s. 335); Kluw: *Andreas Kluw* 1739, B. 3, s. 65 (: dlłniem. *kluwen* ‘kłębek nici’ > *Kluwe* ‘ktoś o okrągłych kształtach’ Kohl, s. 380); Knorr: *Joannes Knorr* 1691, Rd 10, s. 3 (: śrwniem. *knorre* ‘wystające kości, narośl, chrząstka’ > *Knorr* ‘ktoś gruby, rubaszny, mały, nieokrzęsany, gbur’ Gott, s. 295; Bahlow s. 288; Brech II s. 76); *Knoz* (: śrwniem. *knotze* ‘sęk, kolano, guz, zgrubienie’ Bahlow, s. 289; Gott, s. 295); Ruck: *Lukas Ruck* 1732, B. 3, s. 31 (: śrwniem. *rück(e)* ‘plecy’ > *Ruck* ‘przezwisko nadawne komuś o charakterystycznej budowie ciała’ Kohl, s. 556); Schemelfenig: *Mart. Schemelfenig* 1691, Rd 10, s. 4 (: *Schimmelpennink* ‘zapleśniały pieniądz’ > *Schimmelfenig* ‘skąpiec’ Kohl, s. 579); Schlegel: *Thomas Schlegel* 1748, A. 16, s. 86 (: śrwniem. *slegel* ‘przyrząd do uderzania, pałka, maczuga’ > *Schlegel* ‘ktoś

niepokonany' Bahlow, s. 457; Gott, s. 435); Schwark: Joan *Schwark* 1742, J. 4, s. 396 (: śrdlnniem. *swerk, swark* 'ciemne groźne chmury', 'zmartwienie, zgryzota' Kohl, s. 605); Sommer: Jacobum *Sommer* 1692, A. 15, s. 166 (: śrwniem. *sumer*, śrdlnniem. *som(m)er* 'lato' Rymut 2, s. 462; Kolh, s. 629); Stob: Georgius *Stob* 1720, J. 4, s. 327 (: grnniem. *staub* 'proch, pył, kurz', śrwniem. *stöben* 'kurzyć się' Bahlow, s. 501); Stoll: Simoni *Stoll* 1681, A.15, s. 35 (: śrwniem. *stolle* > *Stoll* 'przezwisek nadawane osobom niskim, niezaradnym, krzepkim, niezdarnym' SEM 5, s. 256; Gott, s. 476, ale też 'przezwisek nadawane cieślom i rzemieślnikom' Kohl, s. 645); Sztolk: Catharina *Sztolk* 1738, J. 3, s. 8 (: *stollo* 'podpora, stojak' przen. 'oparcie, pomoc' Gott, s. 477); Szus: *Valent.* Szus 1693, A. 15, s. 168 (: *Schus* 'wystrzał' > *Schuß* 'przezwisek nadawane człowiekowi działającemu gwałtownie, zbyt pośpiesznie, niespokojnemu' Brech II, s. 574); Tausch: Joannes *Tausch* 1718, J. 4, s. 320 (: *tüsch* 'żart, drwiny, zwodzenie, szelmstwo, wprowadzenie w błąd' > *Tausch* Bahlow, s. 511; Kohl, s. 656).

2.3.1. Wśród nazwisk pochodzenia niemieckiego istnieje spora grupa jednostek powstała od przezwisk wykonawców zawodów. Tego typu antropimimy powstawały na zasadzie metonimii poprzez skojarzenie człowieka z narzędziem, przedmiotem służącym mu do pracy lub też z wytworem jego działalności. „Identyfikacja odbywała się wówczas według schematu:

desygnat nazwy = wykonawca czynności – narzędzie czynności
lub
desygnat nazwy = wykonawca czynności – wytwór czynności”¹⁶.

Przeгляд wyekscerpowanych nazwisk dowodzi, że Niemcy częściej niż Polacy posługiwali się przezwiskami oznaczającymi wykonawców zawodów. Oprócz wymienionych wyżej jednostek nazewniczych, które mogły pierwotnie oznaczać wykonawców czynności, zawód człowieka (por. wyżej nazwiska: *Ho(o)pp, Dost, Bohe*) wynotowano także następujące określenia: *Bardun* (: śrdlnniem. *bardūn* 'instrument muzyczny o niskich tonach', 'tenor' > *Barduhn* 'przezwisek grającego na instrumencie wydającym niskie tony' lub 'tenor' SEM 5, s. 12); Gritz: *Urbano* Gritz 1752, A. 16, s. 182 (: die *Grütze* 'kasza', por. Bahlow, s. 187); Hock: *Andreas* Hock Schultzt 1758, A.17, s. 213 (: śrwniem. *hucke, hocke* 'kosz na plecy' > *Hock(e)* 'przezwisek drobnego kupca' Gott, s. 333; Kohl, s. 328); Jauch: Petrus *Jauch* 1648, J. 4, s. 141 (: śrwniem., *juch, juchart* 'posoka, gnojówka' > *Jauch* 'przezwisek nadawane rolnikom' Bahlow, s. 263; Brech I, s. 766); Kaes: Florianus *Kaes* Scholtz 1749, A.16, s. 123 (: śrwniem. kśse 'ser' > *Käse* 'wytwórca sera' SEM 5, s. 121, por. Kohl, s. 363);

¹⁶ H. Górny: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej...*, s. 88. Por. też: *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Pod red. E. Tabakowskiej. Kraków 2001, s. 45–71.

Kohbert: *Anton Kohbert* 1744, A.16, s. 6 (: śrwniem. *kober* ‘kosz, torba’ > *Kober*, *Köber* ‘ktoś wyplatający koszyki’ z dostawnym *t* Kohl, s. 383; Brech II, s. 78); Rohfleisch: *Georgius Rohfleisch* 1745, A.16, s. 28 (: śrwniem. *rou*, *rō*, śrdlnniem. *rō* ‘surowy’ + das *Fleisch* ‘mięso’ > *Rohfleisch* ‘przezwiśko rzeźnika’ Gott, s. 412); Schuch: Michaelis *Szuch* 1737, R. 4, s. 6 (: *Schuh* ‘but’ > *Schuh* ‘człowiek noszący dziwaczne buty’ lub ‘szewc’ Kohl, s. 601; Brech II, s. 568); Sihel: Barth. *Sihel* 1729, B. 3, s. 17 (: *sichel* ‘sierp’ > *Sichel* może ‘wytwórca sierpów lub ktoś pracujący sierpem’ Rymut 2, s. 415); Strahl: *Georg Strahl* 1759, Rd 5, s. 14 (: śrwniem. *strale* ‘strzała, błyskawica’ > *Strahl* ‘osoba wyrabiająca strzały’ Kohl, s. 647); Stuhl: *Petri Stuhl* 1768, A. 17, s. 638 (: *Stuhl* ‘krzesło’ > *Stuhl* ‘ktoś wyrabiający krzesła’ Kohl, s. 651); Wunder: Joannes *Vunder* 1648, J. 226, s. 1 (: śrwniem. *wundere* ‘wścibstwo, ciekawość’ > *Wunder* ‘ktoś zajmujący się dziwnymi, niezwykłymi rzeczami, przynoszący nowiny’, też ‘wędrujący handlarz’ Brech II, s. 837; Bahlow, s. 573).

2.4. Warto także zwrócić uwagę na klasę nazwisk, która została utworzona od apelatywów wskazujących na element przestrzeni. Podane niżej nazwy można interpretować jako utworzone od przezwisk wskazujących na miejsce zamieszkania. Mniej prawdopodobna wydaje się hipoteza, że przywołane niżej onimy powstały z przezwisk metaforycznych, wskazujących cechy charakteryzujące człowieka ze względu na wygląd lub usposobienie, por.: Bro(c)k: Joannes *Brock* 1715, J. 24, s. 43 (: śrwniem. *brök* ‘moczary, miejsce podmokłe’ > *Brock(e)* ‘ktoś mieszkający na miejscu podmokłym’ Kohl, s. 157); Bred: Andreas *Breed* *Judex Seeburgensis* 1681, J. 4, s. 209 (: dltnniem. *brede*, *breide* ‘szeroki kawałek gruntu, roli’ > n. os. *Brede* Kohl, s. 151); Szweiff: Simonem *Szweiff* 1697, A. 15, s. 188 (: śrwniem. *sweif* ‘obwód, koło, otoczenie, okolica’ > n. os. *Schweif* Brech II, s. 583); Kirhoff: Simon *Kirhoff* 1614, J. 4, s. 62 (: śrwniem. *kirchhof* ‘cmentarz’ Brech II, s. 44); Pohl: Joannes *Poohl* 1699, A.15, s. 207 (: śrdlnniem. *pōl*, *pūl* ‘sadzawka’ Kohl, s. 509).

3. Podsumowanie

Na terenie komornictwa jeziorańskiego nazwiska od przezwisk utworzonych metaforycznie lub metonimicznie stanowią zbiór składający się ze 143 jednostek, co stanowi około 10% wszystkich wyekscerpowanych drugich określeń występujących na drugim miejscu w zestawieniach antroponimicznych i blisko 30% wszystkich nazwisk odapelatywnych. Przeglądowi zostały poddane tylko nazwiska niezawierające morfologicznych wykładników nazwotwórczych. Analiza nazwisk pod kątem motywacji semantycznych dowodzi, że na gruncie języka polskiego do kategorii nazw osobowych najczęściej przenoszono nazwy

zwierząt, natomiast na gruncie języka niemieckiego – nazwy przedmiotów. Interpretacje etymologiczne wskazują, że w języku niemieckim częściej powstawały określenia metonimiczne i metaforyczne służące identyfikacji człowieka ze względu na wykonywany zawód; często nazwa narzędzia lub wytworu związanego z zajęciem człowieka przechodziła bez zmian formalnych do planu nazw osobowych występujących po imieniu, z czasem stając się określeniem niezmiennym i dziedzicznym. Dla antroponimii polskiej bardziej powszechne wydaje się wyrażanie w sposób pośredni cech wyglądu i charakteru identyfikowanych osób, najczęściej poprzez odwołanie się do metafor zwierzęcych. Nazwiska przechowują wiedzę na temat dawnych sposobów interpretowania świata i człowieka, a także wskazują na możliwości kreatywne języka, ujawniają potrzebę twórczości jego użytkowników również w sytuacjach pragmatycznych.

Wykaz skrótów

a) Skróty opracowań

- Bahlow – H. Bahlow: *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*. 5. Auflage. Frankfurt 1980.
- Brech I, Brech II – J. K. Brechenmacher: *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen*. 2 Auflage. Bd I–II. Limburg a.d. Lahn 1957–1963.
- Breza 1 – E. Breza: *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*. T. 1. Gdańsk 2000.
- Breza 2 – E. Breza: *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*. T. 2. Gdańsk 2002.
- Cieślíkowa A.: *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych*. „Polonica” XVI, 1994.
- Gott – M. Gottschald: *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen*. Berlin – New York 1982.
- Kluge – F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 21 veränderte Auflage. Berlin – New York 1975.
- Kolh 1 – *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Bearbeitet von Rosa und Volker Kolheim. Mannheim 2005.
- SEM 1 – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*. Cz. 1: *Odpelatywne nazwy osobowe*. Oprac. A. Cieślíkowa przy współudziale J. Szymowej i K. Rymuta. Kraków 2000.
- SEM 5 – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*. Cz. 5: *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*. Oprac. Z. Klimek. Kraków 1997.
- SF – S. Skorupka: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa 1993.
- SJP – *Słownik języka polskiego*. Pod red. M. Szymczaka. T. I–III. Warszawa 1998.
- SK – W. Kopaliński: *Słownik symboli*. Warszawa 2001.

b) Skróty źródeł z Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie

- A. 15 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1680–1715.
- A. 16 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1744–1753.
- A. 17 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1755–1770.
- J. 3 – Liber Album Confraternitatis S-ti Josephi Confr. Sponsi B. V. M. Nutriique Domini N. J. Christi, 1711.
- J. 4 – Rationes Beneficii Confraternitates Venerabilium Sacerdotum Ecclesiae Archipresbyteralis Seeburg, 1584–1766.
- J. 24 – Rachunki Bractwa Różańcowego, 1695–1837.

- J. 226 – Rationes Ecclesiae Locoveiensis, 1648–1715.
 J. 273 – Sprawy różne: rozporządzenia biskupów, wizytacje, przywileje dla różnych miejscowości, opis historyczny kościoła w Tłokowie, korespondencja, plany miasta Jeziorany, 1607–1864.
 Fr 2 – Materiały do kroniki parafii Frączki: oryginały i kopie dokumentów, korespondencja.
 R. 1 – Księga rachunkowa – Ramsowo, 1677–1836.
 R. 2 – Liber Mortuorum – Ramsowo, 1737–1864.
 R. 3 – Liber Baptisatorum, 1750–1806.
 R. 4 – Liber Copulatorum, 1734–1804.
 Rd 5 – Dziesięciny z miejscowości Radostowo – Frączki, 1745–1870.

c) Skróty językowe

- dlnniem. – dolnoniemiecki
 niem. – niemiecki
 n. os. – nazwa osobowa
 stwniem. – staro-wysoko-niemiecki
 śrdlnniem – średnio-dolno-niemiecki
 śrwniem. – średnio-wysoko-niemiecki

Literatura

- Bartmiński J., J. Panasiuk: *Stereotypy językowe*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2001.
 Cieślíkowa A.: *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych*. „Polonica” XVI, 1994.
 Cieślíkowa A.: *Sposoby przenoszenia apelatywów do kategorii nazw osobowych*. [W:] *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna 3–5 września 1985, Księga referatów*. Red. K. Zierhoffer. Poznań 1988.
 Cieślíkowa A.: *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*. Wrocław 1990.
 Górny H.: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV–XIX w.)*. Reszów 2004.
 Grodziński E.: *Imiona własne jednobrzmiące z pospolicymi*. „Onomastica” XXVI, 1981.
 Kaleta Z.: *Nazwisko w kulturze polskiej*. Warszawa 1998.
 Kętrzyński W.: *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*. Lwów 1882.
 Kiklewicz A.: *Teoria metafor pojęciowych: zagadnienia dyskusyjne*. [W:] *Język. Komunikacja. Wiedza*. Mińsk 2006.
Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa. Pod red. E. Tabakowskiej. Kraków 2001.
 Kosyl Cz.: *Nazwy osobowe*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2001.
 Szorc A.: *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*. Olsztyn 1990.
 Szyfer A.: *Warmiacy. Studium tożsamości*. Poznań 1996.
 Tokarski R.: *Słownictwo jako interpretacja świata*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2001.

Summary

The article tries to analyse the second names which were derived from nicknames created by the metaphors and the metonymy. Overview of such names from the terrain of the Komornictwo Jeziorańskie shows that the second names in Polish usually have the appellatives designing animals or plants for their stems. On the other hand, German anthroponyms from this area usually use appellatives designing objects. Many of them could serve as a basis for the creation of the names that identified people performing craft. Creating such name could consist in identifying a person's occupation with a characteristic tool or a product. Often the names of the tools or the products were used without any derivational changes.